

DEMOKRATIJOS PAŽADAS

Audronė Žukauskaitė

Kultūros, filosofijos ir meno institutas
 Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
 Tel. (+370 5) 275 28 57
 El. paštas: audronezukaускаite@takas.lt

Straipsnyje analizuojamos šiuolaikinės kritinės teorijos, reflektuojančios demokratijos prigimtį ir jos įgyvendinimo paradoksus. Pirmame skyriuje nagrinėjama Chantal Mouffe ir Ernesto Laclau apibrėžta „radikalios demokratijos“ samprata. „Radikali demokratija“ siekia išsaugoti konfliktus ir nesutarimus, nes bet koks konfliktų sprendimas paneigtų antagonistinę demokratijos prigimtį. „Radikalios demokratijos“ samprata artima dekonstrukcijos projektui, aptariamam antrame skyriuje. Jacques’as Derrida demokratiją supranta kaip nuolatos būsimą ar ateinančią demokratiją, t. y. tokią, kurios išsipildymas neįmanomas dabartyje. Šioms dekonstruktyvistinėms nuostatoms priešpriešinama Slavojaus Žižeko „tikro politinio veiksmo“ samprata, aptariama trečiame skyriuje. „Tikras veiksmas“ turėtų „išspręsti“ sprendimo aporijas ir iš naujo apibrėžti demokratinės vaizduotės koordinates.

Pagrindiniai žodžiai: tapatybė, hegemonija, radikali demokratija, būsima demokratija, „tikra“ demokratija.

Radikali demokratija

Claude’as Lefortas knygoje *Demokratijos išradimas: totalitarinio viešpatavimo ribos* siekia parodyti, kad „demokratijos išradimas“ ne tik pakeičia politinę vaizduotę, bet ir implikuoja naujas socialumo formas, naujas visuomenės institucijas. Ankstesnėse visuomenėse, organizuotose pagal teologinę-politinę logiką, galia buvo įsikūnijusi kunigaikščio / karaliaus asmenyje, šis savo ruožtu reprezentavo Dievą – suverenų protą ir teisingumą. Toks simbolinis valdžios kūnas užtikrino kiekvieno socialinės hierarchijos nario tapatybę ir integralumą. Demokratinė visuomenė radikaliai skiriasi tuo, kad valdžios vieta tampa tuščia: dingsta nuoroda į transcendentinį garantą, o kartu su ja ir substancialios visuomenės

vienybės reprezentacija. „Demokratija atveria patirtį visuomenės, kurioje žmonės laikomi suverniais, tačiau kurioje jų tapatybė panaikinama arba lieka latentiška“ (Lefort 1981: 172–73). Socialinės tvarkos ir socialinio kūno suirimas akivaizdžiai regimas visuotiniuose rinkimuose: rinkimai panaikina kiekvieno visuomenės nario socialinę tapatybę, paversdami juos mechanine skaičiuojamų vienetų visuma. „Aukštesniame abstrakcijos lygmenyje rinkimai reiškia ne ką kita kaip socialumo išnykimą. Skaičiaus idėja yra priešpriešinama visuomenės kaip substancijos idėjai; skaičius dekomponuoja vienybę, sunaikina tapatybę“ (Lefort 1981: 172–73).

Būtent šioje situacijoje kyla totalitarizmo pavojus: totalitarizmas save pagrindžia būtinybe atkurti prarastą substancialinę vienybę. Bandytas

paneigti demokratinį atvirumą ir nebaigtumą, Leforto manymu, gali būti pavadintas „totalitariniu“. Totalitarinė ideologija dažniausiai pasirodo kaip atsakas į valdžios–tradicijos–religijos triptiko praradimą, socialinės hierarchijos suirimą ir politinio kūno desubstancializaciją (Lacoue-Labarthe, Nancy 1997: 127). Šiai dezintegracijai priešpriešinamas vienas ideologinis elementas – klasė ar politinis judėjimas, kuris sunaikina egzistuojantį antagonizmą ir skelbiasi reprezentuojąs visą visuomenę ir „turį teisę būti aukščiau įstatymo“ (Lefort 1988: 13). Tai gi „totalitarizmas“ susiuvia išsklidusį socialinių audinių, primesdamas jam autoritarinę ir nekinamą reikšmės artikuliaciją. Tačiau yra ir kita politiško paneigimo tendencija, kuri taip pat plaukia iš atviros ir neapibrėžtos demokratijos struktūros. Ernesto Laclau ir Chantal Mouffe kalba apie galimą socialumo imploziją, kai tarp paskirų socialinių elementų nelieka jokių bendrų sąlyčio taškų. „Priešingai nei totalitarizmo pavojus, kuris autoritariniu būdu primeta nekeičiamas artikuliacijas, čia susiduriame kaip tik su trūkumu tokių artikuliacijų, kurios leistų įsteigti prasmę, bendrą skirtingiems socialiniams subjektams“ (Laclau, Mouffe 1985: 188).

Laclau ir Mouffe manymu, šių dviejų kraštutinumų galima išvengti tik tuomet, kai palaikomas toks politinis projektas, kurį jie vadina radikalia demokratija. Ką šis terminas reiškia, nėra taip paprasta apibrėžti. Svarbiausias radikali demokratijos bruožas yra tas, kad demokratinė logika negali būti suderinama su jokia hegemonijos forma. Čia reikia priminti, jog Laclau ir Mouffe socialinius santykius aiškina anti-esencialistiškai, teigdami atsiktinį bet kokios socialinės tapatybės pobūdį ir negalymbę apibrėžti, artikuliuoti socialinius elementus. „Jei socialinė plotmė negali apibrėžti savęs kaip suvokiama ir įteisinta visuomenės forma, sociali-

nė plotmė egzistuoja kaip pastanga sukonstruoti šį neįmanomą objektą“ (Laclau, Mouffe 1985: 112). Ši socialinės plotmės neapibrėžtumą nuolat siekia užgrobti ir užvaldyti tai, ką Laclau ir Mouffe vadina hegemonija. Hegemonija žymi kurios nors politinės jėgos valią sustabdyti neapibrėžtų reikšmių tėkmę, užvaldyti nestabilių socialinių tapatybių lauką. Slavojus Žižekas teigia, kad hegemonija sudaro kiekvienos ideologijos elementarią matricą: hegemonija „sukabina“ paskirus signifikantus, atlieka „trumpą sujungimą“ tarp paskirybės ir universalumo, paskiram, atsiktiniam signifikantui suteikdama universalumo regimybę. Ideologijos kritikos uždavinys yra dekonstruoti šią regimybę, t. y. parodyti, kad kiekviena ideologinė identifikacija yra iš esmės nestabili ir atsiktinė, kad kiekviena hegemonijos procedūra yra neišvengiamai ideologinė (Žižek 1999: 182).

Demokratinė logika, Laclau ir Mouffe teigimu, yra anti-esencialistinė, nepozityvi logika, negalinti ir nesiekianti įsteigti jokių pozityvių (tegul ir laikinų) tapatybių, kuriomis galėtų remtis socialinis statinys. Pozityvūs gali būti tik hegemoniniai projektai, o demokratijos logika visuomet yra subversyvi. Radikali demokratija atmeta bet kokį esencializmą, bet kokį siekį rasti visuomenės „pagrindą“; ji teigia bet kokios „esmės“ ar „pagrindo“ atsiktinumą ir sąlygiškumą. Mouffe teigia, jog anti-esencialistinį požiūrį nusako supratimas, kad „pluralistinę demokratiją apibrėžia paradoksas, nes jos realizavimo momentas visiškai sutampa su demokratijos paneigimu. Pluralistinė demokratija turėtų būti suprasta kaip gėris, kuris lieka gėriu tol, kol nėra pasiekiamas. Tokia demokratija visuomet lieka „ateinanti“, nes konfliktas ir antagonizmas tuo pat metu yra tiek jos galimybės sąlyga, tiek jos visiško realizavimo negalimybės sąlyga“ (Mouffe 1993: 8). Naujos politinės visuomenės

formos privalo legitimuoti konfliktą, o ne bandyti jį pašalinti primetant tvarką ar siekiant susitarimų. „Pliuralistinė demokratija reikalauja erdvės nesutarimui, prieštaringsiems interesams ir vertybėms. Nesutarimai neturi būti suvokiami kaip laikinos kliūtys siekiant konsensuso, nes vos tik dings nesutarimai, demokratija liausis buvus pliuralistinė. Būtent todėl demokratinė politika negali siekti harmonijos ir susitaikymo. <...> Negalime tuo pat metu pripažinti vertybių pliuralumo ir tikėtis, kad šios vertybės nekliktuos tarpusavyje“ (Mouffe 1996: 8).

Būtent antagonistinė visuomenės samprata lemia, kad politiniai dariniai funkcionuoja kaip signifikantai, kurių turinys apibrėžiamas neigiamais priešpriešos santykiais. Kadangi politiniai dariniai iš esmės neturi jokios stabilios tapatybės, būtent dominuojančių jėgų kova lemia, koks turinys suteikiamas universalioms sąvokoms ir formoms. Galima teigti, kad hegemonija reiškia kovą dėl tuščio signifikanto, kuris pripildomas konkrečiau, paskiro politinio turinio. Šis užgrobimas vyksta pašalinant konkuruojančius turinius; tuomet atsitiktinis, tačiau hegemoniškai įsitvirtinęs turinys trumpam įgyja „substancialumo“ regimybę. Tačiau Žižekui tokia „kovos už hegemoniją“ teorija neatrodo pakankamai kritinė: jo manymu, „svarbiausias klausimas yra ne tas, koks paskiras turinys hegemonizuoja tuščią universalumą (ir kovodamas už hegemoniją pašalina kitus paskirus turinius); svarbiausias yra klausimas, koks specifinis turinys turi būti pašalintas, kad universalumas taptų *tuščia forma*, kuria hegemonija naudojasi kaip kovos lauku?“ (Butler et al. 2000: 110). Kitaip tariant, daug svarbiau yra apibrėžti, ne kas dominuoja, bet kas yra pašalinta, išstumta iš mūsų regos lauko. Žižeko manymu, „Laclau ir Mouffe radikali demokratija viso labo tik „radikalizuoja“ liberaliąją demokratinę vaizduotę, vis dar

išlikdama jos horizonte“ (Butler et al. 2000: 325–326). Kitaip tariant, „radikali demokratija“ nėra pakankamai radikali, nes ji nesiekia kurti alternatyvos dominuojančiai liberaliosios demokratijos paradigmui.

Būsima demokratija

Viena iš tokių galimų alternatyvų yra dekonstrukcijos projektas, kuris ne tik apverčia hierarchines opozicijas, bet ir suspenduoja bet kokius savaime suprantamus sprendimus. Laclau ir Mouffe nuolat akcentuoja „radikalios demokratijos“ ir dekonstrukcijos projekto vidinį giminingumą, pabrėžia, kad sąsaja su dekonstrukcijos projektu čia nėra atsitiktinė, nes demokratijos struktūra, jei taip galima teigti, yra autodekonstruktyvi: siekdama postuliuoti konfliktuojančių jėgų susitaikymą ir harmoniją kaip demokratinės visuomenės tikslą, demokratija lengvai virsta savo neigimu, nes šio tikslo įgyvendinimas sutampa su demokratijos destrukcija ir totalitarizmo pradžia. Kitaip tariant, demokratijos galimybės sąlyga – konfliktai ir antagonizmas – kartu yra tai, kas demokratijos išsipildymą daro neįmanomą. Būtent todėl, Jacques'o Derrida žodžiais, demokratija visuomet yra „būsima“: „Demokratija visuomet lieka būsima; būtent tai ir yra jos esmė: ji liks be galo tobulinti, taigi visuomet nebaigtinė ir ateinanti, bet, priklausydama pažado laikui, ji visuomet liks bet kuriuo būsimoju laiku ateinanti: net kai demokratija yra, ji niekuomet neegzistuoja, ji niekuomet nėra esanti dabartyje, ji lieka neprezentuojamos sąvokos tema“ (Derrida 1997: 306). Būti ateinančia ir būsima nėra tiesiog papildoma demokratijos kvalifikacija; tai jos vidinė esmė, kuri ir daro demokratiją demokratija. „Tuo momentu, kai demokratija jau nėra ateinanti, o pretenduoja tapti esanti – visiškai įgy-

vendinta – įžengiamo į totalitarizmą“, – teigia Žižekas (2005: 199). Čia reikia pridurti, kad būsima demokratija nėra ta, kuri pasirodys rytoj ar poryt, bet ta, kurios išsipildymas yra visiems laikams atidėtas. Kitaip tariant, nors Derrida puikiai suvokia teisingumo skubumą, „dabartiškumą“, jo „būtinumą“, tačiau iš esmės perkelia teisingumą į legalių sprendimų plotmę. Žinoma, didžiausia kliūtimi demokratijai tampa tai, kad sprendimus suspenduoja neišsprendžiamos aporijos, todėl jų įgyvendinimas atidedamas nenumatomai ateičiai.

Taigi norėdami suvokti, kodėl demokratija neišsipildo dabartyje, turime paanalizuoti vadinamąją sprendimo negalimybę, arba neišsprendžiamumą, aporiją. Ši aporija priklauso nuo keleto dalykų: 1) tai bet kurio sprendimo nepažinumas ir nenumatomumas, lemiantis sprendimo negalimumą iš principo; 2) kiekvienas galimas sprendimas yra represyvus, diskriminacinis kitų, neišsipildžusių sprendimų atžvilgiu; 3) negalime tiksliai nuspręsti, kuris sprendimas bus demokratinis, o kuris hegemoninis, nes pati demokratija neturi apibrėžto turinio, ji yra signifikantas be signifikato.

Taigi, pradėdant nuo pradžių, reikia pasakyti, kad Derrida demokratijos neišsipildymą sieja su neišsprendžiamumo patirtimi, pabrėždamas, jog „neišsprendžiamumas nereiškia svyravimo ar įtampos tarp dviejų sprendimų; tai yra patirtis kažko, kas, būdamas heterogeniškas, svetimas skaičiavimo ir taisyklių tvarkai, vis dar privalo <...> pasiduoti neįmanomam sprendimui ir atsižvelgti į taisykles ir įstatymus“ (Derrida 1992: 24). Kiekvieno sprendimo paradoksalumą sukuria tai, kad jis negali remtis esama tvarka ar išankstiniu žinojimu. Kaip teigia Derrida, „sprendimo kaip tokio momentas visuomet yra baigtinis skubos ir nekantravimo momentas, nes jis neturi būti teorinio ar istorinio

žinojimo, refleksijos ar apmąstymo pasekmė ar padarinys, jis visuomet žymi pertrūkį juridinio, etinio ar politinio mąstymo struktūroje, kuri yra ankstesnė už sprendimą, kuri *privalo* būti už jį ankstesnė“ (Derrida 1992: 26). Kadangi sprendimas nėra jau duoto žinojimo padarinys, jis negali būti suvokiamas ar reflektuojamas dabartyje: „nėra tokio momento, kuriuo sprendimas gali būti pavadintas esančiu ir visiškai teisingu; arba jis dar nėra priimtas ir pritaikytas prie kurios nors taisyklės, todėl negali būti vadinamas teisingu, arba jis jau pritaikė taisyklę, <...> taigi sprendimas buvo redukuotas į apskaičiavimą ir negali būti vadinamas teisingu“ (Derrida 1992: 24). Ši nesėkmė, Derrida teigimu, apibrėžia demokratiją kaip nuolatinį neatitikimą, nebaigtumą, „iškritimą iš laiko“.

Kitas svarbus sprendimo teorijos momentas yra sprendimo ir galios / prievartos aporija. Nors sprendimai, pasak Derrida, visuomet vėluoja, vis dėlto jie spėja diskriminuoti kitus žmones ar kitus sprendimus. Kaip teigia Laclau, „spręsdamas neišsprendžiamumą plotmėje, aš naudoju galią, kuri tačiau yra mano laisvės sąlyga. Ši galia – kaip ir visos galios – presupponuoja represavimą visų tų galimybių, kurios nėra aktualizuotos. Tačiau tuo pat metu ši represija yra mano galios ir mano laisvės įrodymas. Tai reiškia, kad visiškai laisva visuomenė, t. y. tokia visuomenė, iš kurios būtų pašalinta galia, sutaptų su visiškai nelaisva visuomene. <...> Mes galime išlaisvinti kai kurias socialines galimybes tik tuomet, kai represuojame kitas. <...> Netgi labiausiai demokratiškas visuomenės apibrėžia galios santykiai, o ne visiškai ar laipsniškai galios pašalinimas“ (Laclau 1996: 52). Kaip pavyzdį galime imti tolerancijos klausimą: negali būti nediskriminuojančios tolerancijos. Pirma, aš visuomet susidursiu su reiškiniais, kurių bendruomenė negali toleruoti; antra, aš susidursiu su netorelan-

cijos atvejais, kurių taip pat negalėsiu toleruoti. Priešingu atveju – jei aš toleruočiau netoleranciją, būtų sukurta visiškai netolerantiška visuomenė. Čia galime klausti, ar tolerancija turi būti apibrėžiama pagal turinį (signifikatą), ar pagal santykį su kitais signifikantais. Jei tolerancijos požiūrį taikau formaliai, neatsižvelgdama į turinį, tai galiausiai imu toleruoti ir tai, kas netolerantiška. Jei atsižvelgiu į turinį, kitaip tariant, toleruoju tik tai, kas man priimtina, tai taip pat dar nėra tolerancija. „Tolerancija prasideda tuomet, kai kažkas man yra moraliai nepriimtina, bet aš su tuo sutinku“, teigia Laclau. Kas yra toleruotina, sprendžiama hegemoninės kovos būdu ir ši kova yra galima tik dėl to, kad pati tolerancijos sąvoka neturi jokio būtino, privalomo turinio.

Galime klausti, ar ne panašiu principu funkciojuoja ir demokratija? Tiek dekonstruktyvistinė kritika, tiek Žižekas demokratiją apibrėžia kaip struktūrą, kurią nusako ne koks nors pozityvus turinys (signifikatas), bet diferencinis santykis su tuo, kas „nedemokratiška“, o šio „nedemokratiškumo“ turinys nuolat kinta (Žižek 1989: 98). Žižekas teigia, kad „demokratijos režimas sudaro sąlygas visų rūšių deformacijoms, korupcijai, demagogijai ir t. t., bet vos tik pašaliname tokių deformacijų galimybę, prarandame pačią demokratiją“ (Žižek 1989: 148). Pavyzdžiui, jei norėtume pašalinti šias deformacijas, turėtume visus kandidatus patikrinti iš anksto, atskirti, kas vadovaujasi „tikrais žmonių interesais“, o kas užsiima tik demagogija ir t. t. Tokiu atveju turėtume vadinamąją „organizuotą demokratiją“, kuri pašalintų išimtis ir deformacijas ir pasiektų Universalumo grynumą, bet iš tiesų būtų visiškai demokratijos priešingybė. „Vadinamoji tikra demokratija yra tik kitas ne-demokratijos pavadinimas“, – teigia Žižekas (1989: 148).

Būtent šis demokratijos turinio neapibrėžtumumas lemia, kad demokratija, bent jau Derrida filosofijos kontekste, visuomet lieka būsima ir neišsipildžiusi. Demokratijos išsipildymo negalimybę lemia ne tik tai, kad Derrida demokratiją redukuoja į sprendimo (ne)galimybę, bet ir tai, kad jis supainioja etinius ir politinius motyvus. Būtent Emmanuelio Levino etika postuluoja bet kokio sprendimo suspendavimą, pasyvumą ir sąstingį Kito akivaizdoje; Derrida šį Levino etikos momentą perkelia į politiškumo plotmę. Tačiau „politiškumas yra sritis, kur priimami sprendimai, kur prisiimama visa rizika peržengti hiatą ir išversti šį neįmanomą mesianistinio teisingumo etinį reikalavimą į konkrečią intervenciją, kuri niekada nėra verta šio reikalavimo, tai reiškia, visuomet neteisinga (kažkurių) kitų atžvilgiu“ (Žižek 2005: 200). Taigi, nors Derrida pristato dekonstrukciją kaip radikalų projektą, Žižeko manymu, „Derrida ‘radikalizavimas’ tam tikru atžvilgiu yra (tiksliau: praktiškai yra) jo priešingybė: tai bet kokių tikrai radikalų politinių priemonių atmetimas... Derrida politikos radikalizmas apima neredukuojamą plyšį tarp būsimos demokratijos (*the democracy to come*) mesianistinio pažado ir visų galimų jo inkarnacijų; būtent dėl šio radikalizmo mesianistinis pažadas visiems laikams lieka pažadu, jis niekada negali būti išverstas į determinuotų ekonominių ir politinių priemonių tinklą“ (Žižek 2005: 198).

„Tikra“ demokratija

Žinoma, dabar teks atsakyti į klausimą: ką daryti? Ar būtina demokratijos neapibrėžtumui suteikti aiškų turinį, signifikatą? Ar demokratija yra įmanoma dabar, šiandien, šią konkrečią akimirką? Ar demokratijos neapibrėžtumumas, neišsprendžiamumas tiesiog nesiprašo sprendimo,

konkrečios intervencijos, realaus veiksmo? Ar tam tikrais momentais nesame priversti spręsti, t. y. priimti sprendimo? Žižekas į tai atsakytų, kad visi mūsų sprendimai yra „priverstiniai sprendimai“ (*forced choices*), todėl negali būti laikomi tikrais sprendimais. Pasak Žižeko, politikos laukas organizuojamas naudojant „dvi-gubą šantažą“: jei esi prieš NATO bombardavimus, vadinasi, esi už Miloševićiaus profašistinių etninio valymo režimą; jei esi prieš Miloševićių, vadinasi, palaikai globalią kapitalistinę Naujojo Pasaulio Tvarką. Žižekas siūlo išvengti šantažo ir tiesiog nesirinkti: „vienintelis sprendimas būtų paneigti šią opoziciją ir priimti abi pozicijas tuo pat metu“. Atrodo, kalbėdamas svarbiais politiniais klausimais Žižekas visuomet griebiasi savo paties sukritikuotos Derrida neišsprendžiamumo logikos. Pavyzdžiui, jis siūlo nesirinkti – kapitalizmas ar socializmas, bet svarstyti abi galimybes kartu. Panašiai funkcionuoja ir Laclau bei Mouffe siūloma radikali demokratija: tai demokratija, kuri įteisina antagonizmą, kuri nesiekia nei derybų, nei konsensuso būdu išspręsti konflikto ir palieka konkuruojančių jėgų klausimą atvirą. Bet koks sprendimas, pasak Laclau ir Mouffe, būtų hegemoninis, t. y. užgrobiantis neapibrėžtų signifikantų ir tapatybių lauką.

Tačiau net jei ir sutinkame, kad demokratijos erdvė visuomet yra agonistinė ir neapibrėžta, vis tiek tam tikrais atvejais esame priversti rinktis, kaip jau minėtu (ne)tolerancijos atveju. Nors demokratijos režimas žada lygias teises, lygybė visuomet yra santykinė, kitaip tariant, vienu subjektų skirtumai yra lygesni nei kitų. Alaino Badiou manymu, niekas taip negąsdina liberaliosios demokratijos, kaip skirtumai, kurių yra nuosekliai laikomasi. Nors multikultūralistinė logika remiasi kito išaukštinimu, „šis išaukštintas kitas yra priimtinas tol, kol jis yra *geras* kitas, –

tai reiškia, *toks pats kaip ir mes*. <...> Negali būti jokios pagarbos tiems, kurių skirtingumą sudaro būtent nepagarba skirtumams“ (Badiou 2001: 24). Kalbant (ne)tolerancijos terminais, aš negaliu toleruoti tų, kurie nepriima mano žaidimo taisyklių. Iš to plaukia, kad pagarba skirtumams apima tik tuos skirtumus, kurie protin-gai dera su šia (klestinčių Vakarų) tapatybe. Šios ideologijos devizas būtų toks: „tapk toks, kaip aš, ir aš gerbsiu tavo skirtumus“ (Badiou 2001: 25). Iš esmės tą patį (ne)tolerancijos paradoksą aptaria ir Žižekas klausdamas, ar mes pasiruošę toleruoti seną induistų paprotį mirus vyrui palaidoti ir žmoną? Paaikškėja, jog tolerancija visuomet yra selektyvi: kitas toleruojamas tik tol, kol jo papročiai niekam nekenkia – vos tik paliečiama tam tikra trauminė dimensija, tolerancija baigiasi. „Trumpai tariant, tolerancija reiškia toleranciją Kitam su sąlyga, jog tas Kitas nėra „ne-tolerantiškas fundamentalistas“, kitaip tariant, kol jis nėra tikras Kitas“ (Žižek 2004a: 174). Kitas yra toleruojamas tik tuo atveju, jei jis pats yra tolerantiškas. Taip tolerancija virsta destruktivia neapykanta visiems „fundamentalistams“, kurie neatitinka mūsų tolerancijos idėjos.

Šiai dekonstruktyvistinei (ne)tolerancijos aporijai Žižekas priešpriešina lakaniškąjį *passage à l'acte*, kuris, jo manymu, reiškia autentišką politinį veiksmą. „Pirmoji reakcija į šią ideologinę aklavietę (*double bind*) turi būti „aklas“ drastiškas *passage à l'acte*, kuris tik vėliau, kitu veiksmu, gali būti tinkamai politizuotas. Mes turime prisiimti riziką, kad šis aklas drastiškas išpuolis vėliau bus tinkamai politizuotas – čia negali būti jokio kelio sutrumpinimo ir jokios sėkmingos baigties garantijos“ (Žižek 2004a: 225). Tačiau čia turėtume paklausti, kaip, kokiu būdu lakaniškasis psichotinis *passage à l'acte* gali būti transformuotas į politinį veiksmą. Ar tai reiškia, kad kiekvienas tikras politinis

veiksmas privalo būti drastiškas ir psichotinis? Dažniausiai Žižeko pateikiamas tokio veiksmo pavyzdys – tai Antigonės beatodairiškas užsispyrimas palaidoti savo brolių. Ar Antigonė, kuri nutraukė begalinio dekonstruktyvistinio pažado logiką ir ėmėsi konkretaus veiksmo, nėra pirmoji totalitarinė figūra? Ianas Parkeris teigia, kad čia būtina naudoti perskyrą tarp „veiksmo“, patvirtinančio totalitarinį režimą, ir „veiksmo“, kuris jį sunaikina (Parker 2004: 96). Remiantis šia skirtimi galima teigti, kad Antigonė, pažeisdama įstatymą, kartu keičia simbolines legalumo koordinatas. „Veiksmas yra ne tik gestas, atliekantis tai, kas neįmanoma, bet įsikišimas į socialinę realybę, pakeičiantis to, kas suvokiama kaip įmanoma, koordinatas; jis nėra paprasčiausiai anapus gėrio, jis iš naujo apibrėžia tai, kas laikoma gėriu“ (Žižek 2005: 209). Tačiau Žižekui tarsi atrodo nepakankama keisti simbolines koordinatas; jis teigia, kad veiksmas įsiveržia į pačią realybę: „jis sukelia ne tik realias pasekmes; jis iš naujo apibrėžia tai, kas laikoma realybe“ (Žižek 2005: 212). Čia Žižeko veiksmo samprata pavojingai priartėja prie Carlo Schmitto decizionizmo, t. y. tokio režimo, kai politinis antagonizmas įveikiamas prievarta primetant vienokią ar kitokią tvarką. Pavojinga riba pasiekama ir tuomet, kai Žižekas imasi advokatauti revoliuciniams judėjimams ar prievartos naudojimui. Pavyzdžiui, jis teigia, kad „tikrai radikalus politinis veiksmas panaikina priešpriešą tarp „beprotiško“ destruktivaus gesto ir strateginio politinio sprendimo. Būtent todėl teoriškai ir politiškai klaidinga priešpriešinti politinį veiksma, koks rizikingas jis būtų, radikaliems, savižudiškiems gestams *à la Antigone*, gestams, kurie yra grynas autodestruktyvus etinis reikalavimas, akivaizdžiai neturintis jokio politinio tikslo. Čia svarbu yra ne tai, kad vos tik įsitraukiame į politinį projektą, esame

pasirengę dėl jo rizikuoti viskuo, net savo gyvybėmis, bet būtent tai, kad tik toks „neįmanomas“ visiško išsieikvojimo gestas gali pakeisti koordinatas to, kas strategiškai įmanoma tam tikromis istorinėmis sąlygomis“ (Žižek 2004b: 204–205).

Žižeko „tikro politinio veiksmo“ samprata gerokai sukompromituojama, kai ji detalizuojama marksizmo-leninizmo horizonte. Žižeko teigimu, šiandienos politinėje sąmonėje demokratija yra virtusi „didingu ideologijos objektu“, kurio negalima kritikuoti. „Šiandien tikra minties laisvė reiškia laisvę kvestionuoti dominuojantį liberalųjį demokratinį postideologinį konsensusą – arba ji nieko nereiškia“ (Žižek 2004a: 168). Žižeko teigimu, liberalusis demokratinis konsensusas yra atviras viskam, išskyrus galimybę įsivaizduoti kitokią, skirtingą sociopolitinę tvarką. Ši kitokia, skirtinga sociopolitinė tvarka Žižekui asocijuojasi su „tikra“ Lenino politika. Savaime suprantama, Žižeko „leninizmas“ yra tik neatsakingas flirtas su tuo, kas „monstriška“. Laclau atvirai kritikuoja tokį politinį Žižeko teiginių neatsakingumą: „Tokio pobūdžio teiginiai yra problemiški, nes jie nieko nereiškia... Ar turėtume suprasti, jog [Žižekas] nori proletariato diktatūros? Ar jis nori suvisuomeninti gamybos priemones ir panaikinti rinkos mechanizmus? <...> Kokį alternatyvų visuomenės modelį jis siūlo? Be pastangų kelti šiuos klausimus [Žižeko] anti-kapitalizmas yra tik tuščios šnekos“ (Butler et al. 2000: 206). Taigi jei „tikras politinis veiksmas“ reiškia tik totalitarizmo pateisinimą, gal vertėtų sugrįžti prie dekonstrukcijos aporijų?

Ką siūlo demokratijos pažadas? Nė vienas iš aptartų demokratijos kritikos modelių jokių pozityvių išvadų tarsi negali suformuluoti. Laclau ir Mouffe siūloma „radikali demokratija“ rodo si priimtina tuo, kad siekia įteisinti socialinį an-

tagonizmą ir konfliktą, tačiau, kaip teigia Žižekas, ji lieka priklausoma nuo liberaliosios demokratinės vaizduotės. Derrida siūloma „būsimą“ demokratija patraukli tuo, kad ji nieko nediskriminuoja, tačiau jos svarbiausia ypatybė ir lieka būti ateinančia, o ne dabar esančia. Žižeko

siūloma „tikro veiksmo“ alternatyva siekia amžinąjį demokratijos pažadą įgyvendinti dabar, šiuo konkrečiu momentu, tačiau marksistiniai-leninistiniai šio veiksmo horizontai verčia vėl ieškoti prieglobsčio liberalioje demokratinėje vaizduotėje.

LITERATŪRA

Badiou, A. 2001. *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*. London, New York: Verso.

Butler, J., Laclau, E., Žižek, S. 2000. *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. London, New York: Verso.

Derrida, J. 1992. „Force of Law: The Mystical Foundations of Authority“, in *Deconstruction and the Possibility of Justice*, ed. D. Cornell. London, New York: Routledge.

Derrida, J. 1997. *Politics of Friendship*. London and New York: Verso.

Laclau, E., Mouffe, Ch. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.

Laclau, E. 1996. „Deconstruction, Pragmatism, Hegemony“, in *Deconstruction and Pragmatism*, ed. Chantal Mouffe, New York, London: Routledge.

Lacoue-Labarthe, Ph.; Nancy, J.-L. 1997. *Retreating the Political*. London, New York: Routledge.

Lefort, C. 1988. *Democracy and Political Theory*. Oxford: Polity Press.

Lefort, C. 1981. *L'invention démocratique: Les limites de la domination totalitaire*. Fayard: Libraire Arthème Fayard.

Mouffe, Ch. 1993. *The Return of the Political*. London: Verso.

Mouffe, Ch. 1996. „Deconstruction, Pragmatism and the Politics of Democracy“, in *Deconstruction and Pragmatism*, ed. Chantal Mouffe. New York, London: Routledge.

Parker, I. 2004. *Slavoj Žižek: A Critical Introduction*. London: Pluto Press.

Žižek, S. 1989. *The Sublime Object of Ideology*. London, New York: Verso.

Žižek, S. 1999. *The Tiki Subject: The Absent Centre of Political Ontology*, London, New York: Verso.

Žižek, S. 2004a. „Afterword: Lenin's Choice“, in *Revolution at the Gates: Žižek on Lenin the 1917 Writings*, ed. Slavoj Žižek. London, New York: Verso.

Žižek, S. 2004b. *Organs without Bodies: On Deleuze and Consequences*. New York, London: Routledge.

Žižek, S. 2005. „Melancholija ir veiksmas“, in *Viskas, ką norėjote sužinoti apie Žižeką, bet nedrįsote paklausti Lacano*, sud. Audronė Žukauskaitė. Vilnius: LRS leidykla.

THE PROMISE OF DEMOCRACY

Audronė Žukauskaitė

Summary

The article analyses recent critical reflections about the nature of democracy. The first chapter is devoted to the notion of “radical democracy”, as described by Ernesto Laclau and Chantal Mouffe. “Radical democracy” seeks to legitimize conflicts and disagreements because the very moment of the resolution of conflicts denies the antagonistic nature of democracy. The notion of “radical democracy” comes very close to the position of deconstruction, discussed in the second chapter. Jacques Derrida speaks about the

“democracy to come”, which means that the fulfillment of democracy is never possible in the present moment. These deconstructivist notions of democracy are contrasted with Slavoj Žižek's idea of “real political action”, discussed in the third chapter. Žižek insists that “real political action” resolves the aporias of decision and changes the very coordinates of democratic imaginary.

Keywords: identity, hegemony, radical democracy, democracy to come, “real” democracy.